

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А.М. Мовленнєва компетенція дошкільника як лінгвістична проблема / А.М. Богуш // Розвиток творчих здібностей дітей засобами мовлення: зб. наук. пр. – Вип. 11. – Київ – Запоріжжя, 1998. – С.5-16.
2. Загнітко А.П. Сучасні лінгвістичні теорії / А.П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 338 с.
3. Компетентнісний підхід в освіті. Проблеми, поняття, інструментарій // Зарубіжна література. – № 23 (47). – Грудень. – 2006. – С. 16-28.
4. Кухарчук І. Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення синтаксису у фаховій підготовці вчителя-словесника / І. Кухарчук // Українська мова і література. – 2005. – №2. – С.50-54.
5. Лещенко Г.П. Система формування мовної компетенції учнів загальноосвітньої школи / Г.П. Лещенко // Актуальні проблеми сучасної філології: Мовознавчі студії: наук. записки РДГУ. – Рівне, 2009. – Вип. 17. – С. 153-162.
6. Мельник Л.Л. Мовленнєва компетенція студентів-філологів I курсу в умовах реалізації кредитно-модульної системи навчання / Л.Л. Мельник // Актуальні проблеми сучасної філології: Мовознавчі студії: зб. наук. праць РДГУ. – Рівне, 2008. – Вип. 8. – С. 131-135.
7. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О.І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 16-26.
8. Свірчук Т.І. Поняття компетентності та компетенції у працях сучасних педагогів та лінгводидактів / Т.І. Свірчук // Актуальні проблеми сучасної філології: Мовознавчі студії: зб. наук. праць РДГУ. – Рівне, 2008. – Вип. 8. – С. 115-122.
9. Шульжук Н.В. Формування комунікативної компетенції студентів-філологів в умовах нового теоретико-інформаційного змісту курсу «Сучасна українська літературна мова» / Н.В. Шульжук // Актуальні проблеми сучасної філології: Мовознавчі студії: наук. записки РДГУ. – Рівне, 2009. – Вип. 17. – С. 148-153.

Н.О. ГЕТМАНЧУК. КОМПЕТЕНТНОСТНО ОРИЕНТИРОВАННОЕ ИЗУЧЕНИЕ СИНТАКСИСА В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

Резюме. В статье рассматриваются возможности компетентностного подхода к изучению синтаксического материала в высшем учебном заведении с целью формирования гармоничной культурно-речевой личности будущего учителя начальных классов, проанализированы подходы ученых к проблемам компетентностного ориентированного подхода в обучении языку, приведены примеры упражнений, которые, по мнению автора, будут способствовать реализации задач подготовки педагога-профессионала.

Ключевые слова: компетентностный подход, языковая компетенция, речевая компетенция, коммуникативная компетенция, развитие культурно-речевой личности, синтаксические единицы.

N.O. GETMANCHUK. COMPETENCE ORIENTED STUDY OF SYNTAX AT THE UNIVERSITY

The summary. The article deals with the possibility of qualified approach to the study of syntactic material in higher education in order to create a harmonious language and speech personality of future elementary school teacher, analyzed scientific approaches to problems of competence-based approach to teaching languages, are examples of exercises that the author's opinion, will help the objectives of teacher training professional.

Key words: competence approach, language competence, language competence, communicative competence, language and speech development of personality syntactic units.

Рекомендовано до друку.

Д-р пед. наук, проф. Л.Р. Пелех.

Одержано редакцією 16.02.2017 р.

УДК: 371. 147: 811

Т.Б. ШЕВЧУК

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ
МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

Резюме. Стаття присвячена особливостям формування лексичної компетенції як важливої складової комунікативної компетентності майбутніх вчителів початкових класів. Автор акцентує увагу на можливих шляхах засвоєння студентами лексичних одиниць з їх активним використанням у мовленнєвій діяльності; наголошує, що майбутній фахівець має володіти лексичними засобами сучасної української літературної мови та вміннями користуватися ними, що допоможе йому швидко сприймати необхідну інформацію, створювати монологи, вступати в діалог, керувати системою мовленнєвих комунікацій.

Ключові слова: компетентність, компетенція, лексична компетенція, комунікативна компетенція, комунікація.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Комунікація в сучасному інформаційно-насиченому суспільстві є важливою складовою щоденного життя кожної людини. Лексична компетенція входить до складу лінгвістичної, яка в свою чергу передбачає знання засобів, за допомогою яких можна перетворити лексичні одиниці в осмислені висловлювання. Тому набуття лексичної компетенції, як складової комунікативної – здатності

© Т.Б. Шевчук, 2017

до ефективного спілкування з іншими людьми – не втрачає своєї актуальності впродовж усього життя людини.

Студенти повинні оволодіти лексичною компетенцією. Майбутній фахівець має ретельно використовувати відповідно потреб комунікації мовні засоби, орієнтуватися в мовленнєвому просторі, не відчувати мовленнєвого дискомфорту.

Аналіз досліджень і публікацій з теми дослідження. Вагомий внесок у розроблення теоретико-методологічних положень упровадження компетентнісного підходу в систему освіти здійснили українські науковці: Н.М. Бібік, Н.А. Глузман, В.В. Крижко, О.І. Локшина, В.І. Луговий, О.В. Овчарук, О.І. Пометун, О.Я. Савченко, Л.Л. Хоружа та інші, а також зарубіжні вчені: В.І. Байденко, Ю.В. Варданян, Е.Ф. Зеєр, І.О. Зимня, Г.І. Ібрагімов, Дж. Равен, А.В. Хуторський, С.Є. Шишов. Однак методика формування лексичної компетенції майбутніх вчителів початкових класів потребує детального дослідження.

Мета статті – розглянути особливості формування лексичної компетенції майбутніх учителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У лінгводидактичному енциклопедичному словнику *лексична компетенція* визначається як «здатність миттєво викликати з тривалої пам'яті еталон слова залежно від конкретного мовленнєвого завдання та включати це слово в мовленнєвий ланцюг, а також розуміння смислових відрізків мовлення організованих відповідно до існуючих норм, які ми розуміємо в тому значенні, в якому вони вживаються носіями мови в ізольованій позиції» [6, 134].

Лінгводидактами лексична компетенція розглядається як здатність людини до коректного оформлення своїх висловлювань і розуміння мовлення інших, яка базується на складній і динамічній взаємодії відповідних навичок, знань та лексичної усвідомленості. Отже, лексична компетенція включає у себе знання, навички та вміння, необхідні для здійснення комунікації, де під знаннями розуміємо як лексичні одиниці, так і словосполучення, а в окремих випадках, і речення. Проте основу лексичної компетенції складають навички, які розглядаються як дії з мовним матеріалом, доведені до автоматизму внаслідок вправління, а вміння як здатність здійснювати мовленнєву діяльність в умовах спілкування на основі здобутих знань і навичок, повністю зосереджуючись на смислі висловлювання, а не на мовних засобах [1, 133].

Наше завдання, як викладача української мови, на практичних заняттях розвинути здатність студентів на основі лексичних знань і навичок адекватно розпізнавати на слух, коректно оформлювати власні висловлювання, враховуючи лінгвосоціокультурні та термінологічні особливості загальнокультурної і фахової лексики, ситуацію спілкування, стилі мовлення, а також забезпечувати підтримку функціонування зазначених навичок на необхідному рівні та здійснювати постійний самоконтроль лексичного оформлення власного мовлення.

Вивчення лексики в освітньо-пізнавальному плані забезпечує засвоєння студентами, майбутніми вчителями початкових класів, наукових відомостей з лексикології, передбачених навчальною програмою. Студенти знайомляться зі словом як лексичною одиницею, із значенням слова, з лексичними шарами української мови з погляду продуктивності і походження, стилістичного вживання, змінами у словниковому складі мови.

Безперечно, рівень загальної і мовленнєвої культури багато в чому визначається тим, які загальні і спеціальні лексичні знання має особистість, як володіє уміннями користуватися лексикографічними виданнями різних типів і вилучати з них необхідну інформацію, якою мірою набуті навички самостійної науково-дослідницької роботи в галузі лексикології, чи усвідомлює потребу звернення до словника з метою вирішення пізнавальних і комунікативних завдань. Сформована лексична компетенція характеризує високий ступінь професійної мовної підготовки, засвідчує інтерес і повагу студента до рідної мови, її історії, визначає рівень розвитку лінгвістичного чуття.

Плануючи заняття з української мови, ми передбачаємо роботу, яка сприятиме збагаченню словникового складу мови студента, що допоможе йому швидко сприймати необхідну інформацію, створювати монологи, вступати в діалог, керувати системою мовленнєвих комунікацій. Наприклад, працюючи над лексико-стилістичним аналізом тексту «Сум у хаті», просимо студентів виконати такі завдання:

1. Як ви думаєте, однозначне чи багатозначне слово *сум*. Перевірте свою думку, співставивши її з словниковою статтею тлумачного словника.
2. Яке це слово за походженням (користуйтесь етимологічним словником).
3. Уведіть слово *сум* у словосполучення з іншими частинами мови, складіть речення.
4. Чи є омоніми у слова *сум*? Синоніми? Антоніми? Проаналізуйте переносні значення слова *сум* у поданому тексті.
5. Підберіть ряд спільнокореневих слів, поясніть значення кожного дібраного вами слова.

Текст для аналізу:

Сум у хаті

Надворі і темно, й сіро, моросить.
Сум забрався до кімнати і сидить.
Я його просила вийти – він не йде.
І нема від нього спасу, ну, ніде.
Я і в книжку, і в комп'ютер, у вікно
Заглядаю, але *суму* все одно.
Він засів у мене в хаті і сидить
І мене не залишає ні на мить.
То ж взуваюсь, одягаюсь та й іду,
Може радість десь на вулиці знайду.
Залишила *сум* в кімнаті, в самоті,
Бо мені його не треба у житті.

Я не знаю, що робив він там один,
Головне, що я надворі, вийшла з стін ...
А в дворі ще хризантеми у цвіту,
І синичка заспівала на льоту.
Чисто вимита калина на кущах,
І доріжка у водичці, у дощах ...
Походила я надворі та й прийшла,
А от *суму* у кімнаті не знайшла.
Мабуть збудився, бідняга, та й пішов,
Десь сумнішу сумувальницю знайшов

(Надія Красовська)

Студенти дійшли такого висновку: слово *сум* означає стан смутку, скорботи чи стурбованості і завжди пов'язується із якимись тривогами та викликає загальне почуття дискомфорту в душі. Лексема *сум* утворює тематичне поле, до якого відносяться слова, значення котрих прямо або опосередковано пов'язані з проявом невеселого, важкого настрою, почуття глибокого жалю, спричинені невдачею, горем: *смуток, сумування, журба, печаль, жаль, жалоці, туга, журбота (розм.), жура (діал.), зажура (поет.), скорбота, нудьга, нудота, нуда (розм.), нерадість, меланхолія, іпохондрія (книжн.), сухота (фольк.), осмута (діал.), туск (туска) (діалект.), присмурок (легкий смуток), жалоба, скорбота, скорб (уроч.), мінор (розм.)*.

Усі слова лексико-семантичної групи становлять синонімічний ряд із домінантою *сум*. Саме це слово, незважаючи на його синонімічну конкуренцію із словами *смуток, журба, печаль, туга, жаль, нудьга*, ми визнаємо домінантою як найменш ускладнене додатковими семантичними компонентами, таке, що безпосередньо виражає досліджуваний концепт. Слово *сум* однозначне. Воно позначає невеселий важкий настрій, спричинений горем, невдачею [3, Т.9, 834]. У слів *смуток, журба, жаль, жалоці, туга, скорбота, меланхолія* перше значення співпадає – «невеселий важкий настрій, спричинений горем, невдачею». Розрізняються названі слова відтінками значень: *сум, смуток, журба, жаль* – це невеселий, важкий настрій, *туга* – гнітючий настрій, *жалоці* – пригнічений настрій. Лексема *печаль* раніше функціонувала як полісемант з первинним значенням клопіт; як номінант емоції вживалась з вторинним значенням. Сьогодні ця лексема є моносемантичною і входить до лексико-семантичної групи слів, що позначають *сум*.

Метонімічні назви емоцій відбивають ознаку, що так чи інакше пов'язана з емоційним переживанням. Так, праслов'янське *ħalb-жаль* («колоти», *жалити, тортури*), первісно означало лише фізичне ушкодження, болісний вплив на тіло – тобто те, що може викликати неприємні відчуття. Потім відбулася ситуативна або часова метонімія, і *ħalb* стало позначати вже страждання від цього ушкодження. Невдовзі значення розширилося далі, і словом *жаль* стали називати смуток і страждання взагалі, не обов'язково від фізичного болю. Звідси й всі ці наші – *жалоцісний, жалоцісливий, жалоцібний*. Метафоризація слова *депресія* «пригнічений психічний стан» (лат. *depressere* «притискати, тиснути вниз») виникла на основі елементарної розумової операції – порівняння невідомого з уже відомим і відбиває образне розуміння цієї емоції як великої ваги, як того, що тисне. Пристрасні або неприємні емоції давні слов'яни нерідко асоціювали з вогнем, про що свідчить слово *печаль*: *печаль* праслов'янське ректі «пекти». Слова «*засмучуюся*», «*печалуюсь*» – подібним чином свідчать про те, що мене немов би «печуть» у печі. Адже «*сум*» – має в корені дієслово «пекти», буквально означає те, що палить. Дуже рідко ми сьогодні чуємо слово *туск, тусок*, які часто зустрічаються в прислів'ях та приказках, у творах художньої літератури: «Як хліба край, так і в хліві рай; а як ні куска і в горниці туска». «Щемлячий тусок погнав його в гори» (М. Коцюбинський).

Підкреслюємо, що концепт, як ми його визначаємо, не збігається з поняттям та із значенням слова, а має більш широкий зміст, який охоплює різноманітні зв'язки явища в картині світу і слова у мовній системі. Тому для виявлення мовної картини світу мало слів, що номінують окремі його явища і фрагменти, необхідно схарактеризувати їх сполучуваність, а це дає можливість більш повно показати відповідний фрагмент картини. У зв'язку з цим просимо студентів проілюструвати сполучуваність слова *сум* з різними частинами мови. Робимо висновок, що найчастіше іменник *сум* сполучається з прикметниками. Наприклад, з прикметниками *глибокий і великий*. Як правило, ці прикметники характеризують простір і пов'язані з вимірами щодо поверхні землі, але, сполучаючись з іменником *сум*, набувають переносного значення «вищого ступеня виявлення почуття», у певних контекстах вони служать для підсилення оцінки почуття *суму*: *Смерть геніального поета, полум'яного борця за волю і щастя людей викликала **глибокий сум** народу, який пекучим болем відгукнувся у серцях мільйонів (журн.) Якась спустошеність і **великий сум** ... Сподіваюсь, що весна принесе більше оптимізму. Буває ще безмежний сум (надзвичайно сильний, глибокий): Моя кохана! Де ти? Де? Тебе нема, нема спокою, Нема де серце прихилить, **Безмежний сум** снує за мною І, мов та сирота, квилить (П. Карманський)*.

Прикметники *теплий, бентежний, тихий*, сполучаючись з іменником *сум*, утворюють словосполучення, які позначають позитивні емоції (мають значення «прекрасний»), хоча *сум* – це важкий, невеселий настрій. Як правило, прикметники зі значенням прекрасний не сполучаються з іменниками, що називають негативні почуття (*сум, смуток, журба* тощо): *Якийсь **теплий, бентежний сум** стискав її серце (Василь Козаченко). Підійшовши до вікна, довго стояв, замріявшись, і **тихий сум** огортав його душу (Григор Тютюнник)*.

Чорному кольору властиве значення «темний, затурканий, поганий», який несе негативний семантичний відтінок. Прикметник *чорний* в сполученні зі словом *сум* вказує не на колір, а виражає значення «важкий, тягучий» (*Нічної птиці моторошний зойк і **чорний сум** лубенської дороги (Л. Костенко)*).

Зустрічаємо ще *осінній сум* (Знов *осінній сум* полонить серце (М.Романець); *незрозумілий, безпричинний (Незрозумілий безпричинний суто осінній сум – відчуття самотності, байдужість до оточуючих, байдужість оточуючих, нецирі посмішки, поверхнева зацікавленість...все як завжди. Осінній сплін (С. Ласкавий); невимовний сум (Усі мої пориви – в піднебесся, Де журавлиний невимовний сум (А. Гризун); гнітючий сум (Гнітючий сум іде до мене в тривожній тиші гробовій (О.Гичка); блаженний сум (Ми могли обдурити навколишнє оточення та відобразити на своїм обличчях блаженний сум ... (П. Гострий)*).

Отже, прикметники у сполученні з іменником *сум* вказують на емоційну сферу, стан, почуття емоції людини. У їх семантиці актуалізуються емоційно-експресивні компоненти *сумний, невтішний, іноді прекрасний*.

Аналіз сполучуваності з дієсловами виявив два типи: зв'язок з дієсловом, при якому назва з концептуальним значенням *сум* виступає об'єктом дії або стану (*викликати сум, вдаватися в сум, впадати в сум, нагнати сум, розігнати сум, навіювати сум*), і з дієсловами, при яких *сум* є суб'єктом стану (*огортав сум,*

окутав сум, відлетить сум, снує сум, сум іде, сум стискає її серце тощо). У другому типі відношень дієслова, як правило, мають метафоричне значення. В основі семантики метафор лежать дієслова, що позначають рух (*Сум забрався до кімнати і сидить, збудився, бідняга, та й пішов* (Н. Красовська).

Часто, описуючи почуття суму, вживають присвійні займенники *мій* і *свій*. Людина може розкривати повністю і яскраво тільки свої почуття. Те, що переживає інша людина, не може бути об'єктом детального, пережитого опису: *Мій біль – твої, народо, сльози, Мій сум – твоя, народо, доля* (Б. Слівчук). *Я свій сум бережу, І нестерпний мій біль не затих. Я крізь муки пройду, Буду вірить червоній калині* (І. Коваленко).

Подібні завдання необхідно пропонувати студентам систематично, пояснюючи та аналізуючи лексичні помилки з метою їх попередження у мовленні студентів та усвідомлення ними причин і механізмів їх появи. З-поміж найпоширеніших лексичних помилок варто звертати увагу на такі: уживання слова в неправильному значенні; сплутування слів-синонімів та антонімів; сплутування асоціативно близьких слів; тавтологія; порушення лексичної сполучуваності тощо. Майбутній фахівець має володіти лексичними засобами сучасної української літературної мови та вміннями користуватися ними, що допоможе йому швидко сприймати необхідну інформацію, створювати монологи, вступати в діалог, керувати системою мовленнєвих комунікацій.

Висновки і перспективи досліджень. Ми розглянули лише окремі аспекти формування лексичної компетенції майбутніх вчителів початкових класів.

Як відомо, будь-яке явище, будь-який процес необхідно вивчати, враховуючи всі його сторони і зв'язки. Лише при такому підході можна запобігти формальному засвоєнню матеріалу, створити надійну базу для формування лексичної компетенції студентів.

Систематичне розширення інформаційного, практичного обсягу лексичних знань, стійка усвідомлена потреба в опануванні здобутків української лексикології, бажання здійснювати лексичний науковий пошук, уміння і навички сприймати, впізнавати, аналізувати, зіставляти мовні явища і факти, коментувати, оцінювати їх під кутом зору нормативності, відповідності сфері й ситуації спілкування – усе це підвищує рівень лексичної компетенції майбутнього педагога.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані із вивченням ефективності інноваційних методик формування лексичної компетенції майбутніх вчителів початкових класів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амеліна С.М. Методика формування лексичної компетенції майбутніх філологів / С.М. Амеліна // Інноваційні підходи до методики викладання у вищій школі. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»: Педагогічні науки. – 2014. – №2. – С.131-134.
2. Словник синонімів української мови: в 2-т. / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головашук [та ін.]. – К.: Наукова думка, 1999-2000.
3. Словник української мови: в 11 т. – К., 1970-1980.
4. Словник сполучуваності слів української мови: найуживаніша лексика / укл.: І.П. Сахно, М.М. Сахно. – Дніпропетровськ, 1999. – 539 с.
5. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 3 т. / М. Фасмер. – М.: Прогресс, 1971. – Т.3. – С.816-827.
6. Щукин А.Н. Лингводидактический энциклопедический словарь / А.Н. Щукин. – М.: Астрель: АСТ: Хранитель, 2007. – 746 с.

Т.Б. ШЕВЧУК. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЛЕКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Резюме. *Статья посвящена особенностям формирования лексической компетенции как важной составляющей коммуникативной компетентности будущего учителя начальных классов. Автор акцентирует внимание на возможных путях усвоения студентами лексических единиц с их активным использованием в речевой деятельности; отмечает, что будущий специалист должен обладать лексическими средствами современного украинского литературного языка и умениями пользоваться ими, что поможет ему быстро воспринимать необходимую информацию, создавать монологи, вступать в диалог, управлять системой речевых коммуникаций.*

Ключевые слова: *компетентность, компетенция, лексическая компетенция, коммуникативная компетенция, коммуникация.*

T.B. SHEVCHUK. THE PECULIARITIES OF THE FORMATION THE LEXICAL COMPETENCE FOR FUTURE TEACHERS OF ELEMENTARY SCHOOL

The summary. *The article is dedicated to peculiarities the formations of lexical competence, that is considered to be an important part of communicative competence for the future teachers of elementary school. The author captures the attention on possible ways for students, that will help them to memorise some lexical units and at the same time teach them how to use some active and while practicing language activities; author also emphasizes that the future specialist must know how to deal with modern language features. Those abilities will help the students to perceive the information, to make soliloquies, to take part in dialogs, and of course, to be in possession of language communication skills.*

Key words: *lexica, communicative competence, capacity, communication.*

Рекомендовано до друку.
Д-р пед. наук, проф. І.М. Хом'як.
Одержано редакцією 28.02.2017 р.